

MARTIN ŠRAJER / 2. 11. 2022

Miro Bernat

Rok 1959 pro československou kinematografii v některých ohledech nebyl příliš příznivý vůbec (viz např. I. festival československého filmu v Bánské Bystrici a následné zákazy), v jiných velmi. Na XII. MFF v Cannes se například dočkala uvedení kolekce tří československých filmů, hranou *Touhu* (1958) a animovaný *Sen noci svatojánské* (1959) doplňovali dokumentární *Motýli tady nežijí* (1958). Celý výběr obdržel Zvláštní cenu, poslední uvedený snímek byl navíc vyznamenán Zlatou palmou pro nejlepší krátkometrážní dílo. Filmová esej věnovaná kresbám židovských dětí z Terezína je zřejmě nejznámější a nejvýznamnější položkou v rozsáhlé filmografii dokumentaristy Miroslava Bernata. Holocaust navenek představoval odklon od zemědělských námětů, s nimiž bývá přednostně spojován. Jeho tematický záběr byl ve skutečnosti podstatně rozmanitější.

Miro Bernat se narodil 16. května 1910 v Mašově u Turnova. V Praze studoval reálné gymnázium a střední grafickou školu. Krom toho byl vzdělán v hudbě a zpěvu a navštěvoval dramatickou školu Marie Markové-Nekolové. Jako člen ústředí Svazu dělnických divadelníků měl příležitost hrát a režisovat. Menší roli dostal i ve filmech *V tom domečku pod Emauzy* (1933) a *Mravnost nade vše* (1937). U divadla se seznámil s předními osobnostmi pražské umělecké scény, například Janem Drdou, Jiřím Voskovcem a Janem Werichem nebo Františkem Hrubínem. Před válkou začal připravovat svůj první film *Poloninské milování*, který však kvůli okupaci nemohl být realizován. Během protektorátu se věnoval tisku a fotografii. O fotografii a estetice po osvobození také přednášel na střední grafické škole na pražském Smíchově. Krom toho založil a vedl fotografický měsíčník *V. F.* (Věstník fotografů). Novinářsky činný byl rovněž v *Lidové kultuře* či *Salónu*, kde zveřejňoval své reportáže. Víc jej to ale táhlo k divadlu, filmu a výtvarnému umění. Po roce 1945 se stal členem Socialistické výtvarné fronty a příležitostně se věnoval malbě.

V roce 1948 byl Bernat hercem Jiřím Hlinomazem přizván ke spolupráci se studiem Krátkého filmu, pro které měl točit krátké hrané grotesky. Po změně výrobního programu se však v původně zamýšlené sféře realizovat nemohl. V Krátkém filmu ovšem zůstal, pouze přešel do nově založeného Studia populárně vědeckých filmů, kde nejdříve působil jako asistent režie a kamery a autor námětů – *Periferie*, *Stavba lodí* ani *Průhonice* ale nakonec nevznikly. Jako svůj první film natočil Bernat podle vlastního scénáře a s vlastním komentářem instruktážní *Organizaci staveniště* (1951). Poměrně rychle se zařadil mezi kmenové režiséry Studia, pro které dokázal ročně natočit tři až čtyři populárně vědecké filmy. Zůstal jím i v době, kdy se začal vedle zakázkové režie věnovat také autorským dokumentům.

O Bernatově počáteční tematické orientaci dostatečně vypovídají názvy filmů: *Kachní farmy*, *Kůrovec*, *Opylování rostlin*, *Včely budou žít*, *Včely a květy*, *Vosička Aphelinus Mali*. Zajímala ho zejména živočišná říše, zvláště včely, kterým chtěl původně věnovat celovečerní film. Šestnáctistránkový námět ale nakonec realizován nebyl. Právě filmem o včelách, *Včely budou žít* z roku 1951, nicméně započala Bernatova dlouhodobá spolupráce s ministerstvem zemědělství a s kameramanem Aloisem Jiráčkem. Film informující včelaře, jak léčit epidemickou nákazu včel roztočem, byl uveden mj. na benátském Biennale a později získal Stříbrnou plaketu a diplom na přehlídce včelařských filmů v Římě. Ačkoli byl snímek určen primárně odborníkům, kteří ocení unikátní záběry včelího dýchacího ústrojí a roztočů žijících ve vzdušnici včely, poutavým výkladem oslovoval i širší veřejnost, což bude platit také pro zbytek Bernatovy filmografie s mnoha tituly přesahujícími svou utilitární funkci směrem k tvůrčímu pojetí. Ke včelám se vrátil v roce 1952 s filmem *Včely a květy* a znovu v roce 1956 se *Včelím zákonem*, který nabídnul filmové záběry života ve včelím úle získané pracným časosběrným snímáním.

V padesátých letech natočil Bernat zhruba dvacet snímků, u nichž je uveden jako autor námětu, scénáře, režie a komentáře. Vedle včel se v nich věnoval i dalším přírodovědným tématům, chovu drůbeže v JZD (*Velkochov drůbeže*, 1952), novým metodám chovu kachen (*Kachní farmy*, 1954), ochraně koroptví před dravci (*Koroptví kraj*, 1955) nebo chovu koní (*Čeští koně kladrubští*, 1957). Film *O kuřátkách* (1953), natočený pro ministerstvo školství, vysvětluje dětem, co se děje s vajíčky v umělé líhni. Doprovází jej komentář Bernatova přítele z mládí, básníka Františka Hrubína. Poetickými kvalitami a snahou dodat látce osobitý výraz se vyznačovaly i jiné

Bernatovy přírodovědné filmy, jež kromě předávání faktů o biologii či ochraně zvířat zároveň oslavovaly krásu české krajiny a důležitost zvířat, která k ní patří. Určujícím dramatickým principem, činícím filmy více vtahujícími, pro něj obvykle bylo kladení otázek a hledání odpovědí, případně metoda srovnávání a opakování.

S židovskými výtvarníky, například s Petrem Kienem, se Bernat stýkal již před válkou. Pro žáky, kteří byli kvůli svému původu vyloučeni ze studií, pak pořádal fotografické kurzy. Když se rozhodl natočit film *Motýli tady nežijí*, židovská komunita a její osud mu tudíž nebyly neznámé. Emocionálně silný film z roku 1958 je tvořen pásmem jednoduchých i propracovanějších kreseb dětí vězněných za války v terezínském ghettu, jejichž emocionální i obsahové vyznění podtrhuje hudba Karla Reinera. Scénář byl založen na motivu, který se v malbách často opakoval – touha po svobodě, po úniku ze světa krutosti a nepochopitelného násilí. Poéma, jež je řazena do zlatého fondu českého dokumentu, získala řadu ocenění na domácích i zahraničních festivalech, mj. již zmíněnou Zlatou palmu z Cannes. Po úspěchu *Motýlů* začal Bernat vedle krátkých populárně vědeckých filmů pravidelně točit také středometrážní dokumenty o tématech, na nichž mu záleželo. Přispělo k tomu i dobové uvolnění dozoru nad vyráběnými filmy, fikčními i nonfikčními.

Bernatův tematický záběr se od šedesátých let nápadně rozšířil. Zabýval se vesmírem (*Dialogy s hvězdami*, 1964, *Zdánlivé pohyby planet*, 1965) nebo archeologickými objevy (*Železo Velké Moravy*, 1965, *Co není psáno, není na světě*, 1965). Krásu technického skla odhaluje jeho film *Sklo, sklo, sklo* (1961), natáčený kameramanem Svatoplukem Malým v blízkosti pecí, z nichž podle Bernatových vzpomínek sálala teplota okolo 1 600 °C. Dokument se silným humanistickým nábojem *Cesta dlouhá tisíc let* (1961) se tehdy populární formou sociologického průzkumu věnuje životu československých Romů. Výraznou linii Bernatovy tvorby začaly tvořit filmy o umění a umělcích a jiných osobnostech našich dějin. Ke stému výročí narození významného básníka natočil film *Já, Petr Bezruč* (1967). Osobnost a dílo Fráni Šrámka ve filmu *Ať zním* (1968) připomínají jeho dopisy, poezie a výpovědi přátel. Na zakladatele moderního českého sochařství J. V. Myslbeka a jeho práci na sousoší sv. Václava vzpomíná film *A kníže kopí potěžkal* (1969).

Vedle básníků a výtvarníků Bernat portrétoval i průkopníky vědy a techniky (*Karel Klíč – vynálezce hlubotisku*, 1957, *Jan Evangelista Purkyně*, 1976, *Praha Jana*

Kříženeckého, 1981). Ve své práci oproti jiným dokumentaristům, například Kurtu Goldbergerovi, plynule pokračoval i po roce 1968, kdy například v souladu s dobovou pro-populační politikou natočil pro Československou televizi desetidílný seriál *Děti mezi námi* (1971), pojednávající o doporučených výchovných přístupech v různých fázích dětského vývoje. Informace o výzkumu lidské paměti na základě psychologie a fyziologie mozku podal jeho film *Paměť a Orbis pictus* (1976). Lidskému organismu, lékařství a fungování mysli se Bernat věnoval ve filmech *Poruchy vědomí* (1972) nebo *Bolest* (1979). U příležitosti čtyřstého výročí narození astronoma Johannese Keplera vznikl rozmáchlý barevný dokument *Harmonie světa* (1971), provázející nás Keplerovým fascinujícím myšlenkovým univerzem.

Miro Bernat patřil mezi mimořádně plodné autory. Od padesátých do osmdesátých let natočil přes sto filmů, za které obdržel na domácích a mezinárodních festivalech a přehlídkách srovnatelný počet cen. Čeští i zahraniční odborníci oceňovali, že jde o kompozičně promyšlená díla, vyznačující se navíc vyvážeností všech výrazových složek. Bernat podle nich navíc dokázal vnímavě a se zvědavostí přistoupit k prakticky libovolné látce a tím ji otevřít mnohem širšímu publiku, než by odpovídalo specifičnosti dané problematiky.

Použitá literatura:

Václav Borovička, O motýlech, včelách, koroptvích a lecčems jiném. *Film a doba*, r. 7, č. 12, 1961, s. 840–841.

Antonín Navrátil, *Materiály k dějinám dokumentárního filmu II. Miro Bernat*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965.

Zdeněk Štábla, *Data a fakta z dějin čs. kinematografie 1896–1945*, sv. 3. Praha: Československý filmový ústav 1990.

Martin Štoll a kol., *Český film. Režiséři – dokumentaristé*. Praha: Libri 2009.

Náš portrét. Miro Bernat. *Zpravodajství: o krátkometrážních filmech*, r. 1, č. 9. (7. 5.), 1957, s. 9–10.